

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА: ДИСЛЕКСІЯ ЯК РЕАЛІЯ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

CURRENT ASPECTS OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF A TEACHER: DYSLEXIA AS A REALITY OF A MODERN SCHOOL

У статті йдеться про інклюзивну освіту, зокрема про навчання дітей з дислексією. Висвітлено деякі аспекти наукових досліджень зарубіжних та українських учених стосовно зазначеної проблеми, проілюстровано здобутки науковців щодо виявлення, діагностування, організації освіти дітей з розладами навчання. Представлено результати проведеного дослідження стосовно сприйняття педагогами дислексії як наукового поняття, як реалії сучасної школи. Виявлено незадовільний стан обізнаності вчителів із особливостями навчання дітей з дислексією на рівні освітнього процесу в школі. Зазначено, що педагоги мають високу мотивацію до оновлення та поповнення фахових знань стосовно навчання школярів із особливими освітніми потребами, розуміють потребу створення належного навчального середовища, прагнуть пошуку ефективних шляхів комунікації з батьками дітей-дислексиків. У дослідженні застосовано спеціально розроблений опитувальник, до опитування залучено педагогічних працівників закладів освіти міста Києва, Київської, Чернівецької, Харківської, Львівської, Луганської та Кіровоградської областей. Грунтуючись на тому, що хоча науковий базис проблеми діагностування й навчання дислексиків активно формується в українському науково-освітньому просторі, що постійно залучається досвід і досягнення зарубіжних дослідників дислексії, усе ж йдеться тільки про початковий етап упровадження цих досягнень у практичну діяльність закладів освіти України. Зазначено, що задля задоволення виявленої професійної потреби планується розробити навчальні модулі для педагогічних працівників у різних сучасних форматах у рамках курсів підвищення кваліфікації, на спецкурсах, тренінгах, семінарах тощо. На перспективу визначено актуальність розроблення форм і методик комунікації педагога з батьками дітей з дислексією з метою вчасного інформування про особливості навчання та умови досягнення дитиною бажаних освітніх результатів, вироблення спільних шляхів взаємодії на користь дитини, досягнення порозуміння в питаннях вихованості й загального розвитку. Звернено увагу на важливість спільних дій держави, батьків, науковців і педагогів як підґрунтя ефективної допомоги дітям з особливими потребами.

Ключові слова: дислексія, розлади навчання, труднощі в навчанні, інклюзивна освіта,

особа з особливими освітніми потребами, фахові потреби педагогів, професійна діяльність педагога.

The article is about inclusive education, in particular the education of children with dyslexia. Some aspects of scientific research of foreign and Ukrainian scientists on this issue are highlighted, the achievements of scientists in identifying, diagnosing, organizing the education of children with learning disabilities are illustrated. The results of the research on the perception by teachers of dyslexia as a scientific concept, as a reality of the modern school are presented. An unsatisfactory state of teachers' awareness of the peculiarities of teaching children with dyslexia at the level of the educational process at school was revealed. It is noted that teachers have a high motivation to update and replenish professional knowledge regarding the education of schoolchildren with special educational needs, understand the need to create an appropriate learning environment, seek effective ways to communicate with parents of dyslexic children. A specially designed questionnaire was used in the study. The survey involved pedagogical staff of educational institutions of Kyiv and Kyiv, Chernivtsi, Kharkiv, Lviv, Luhansk and Kirovohrad regions.

Despite the scientific basis of the problem of diagnosing and teaching dyslexics is actively formed in the Ukrainian scientific and educational space, constantly attracts experience and achievements of foreign researchers of dyslexia, it is only the initial stage of implementation of these achievements. It is noted that in order to meet the identified professional needs, it is planned to develop training modules for teachers in various modern formats in the framework of refresher courses, special courses, trainings, seminars and more. In the future, the urgency of developing forms and methods of communication between teachers and parents of children with dyslexia in order to timely inform about the peculiarities of learning and conditions for achieving the desired educational results, developing common ways of interaction for the benefit of the child. Attention is drawn to the importance of joint action of the state, parents, scientists and teachers as a basis for effective assistance to children with special needs.

Key words: dyslexia, learning disorders, learning difficulties, inclusive education, a person with special educational needs, professional needs of teachers, professional activity of a teacher.

УДК 373+616.89–008.434.53
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/44/2.19>

Просіна О.В.,

канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри філософії
і освіти дорослих
Центрального інституту післядипломної
освіти Державного закладу вищої освіти
«Університет менеджменту освіти»

Будагян А.С.,

студентка II курсу факультету психології
Економіко-гуманітарного університету
в Варшаві

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Аксиомою професійної діяльності педагогічних працівників протягом тривалого часу визнається твердження про те, що вчитель навчає і виховує дитину на всіх етапах здобуття освіти як усебічно розвинутою особистістю, яка набуває різних освітніх і життєвих компетентностей і, головне, формує та розвиває вміння жити й діяти в гармонії з собою і соціумом. Чому ж така приваблива й для суспільства, і для

особистості мета залишається в статусі недосяжної й у XXI ст.? Чому освітні результати дітей не є однозначно високими навіть у межах одного класного колективу, не говорячи вже про інші простори? Не беручись за роль усеохоплюючого «знавця» освітніх проблем, зосередимось лише на малодослідженій в освітній практиці української школи проблемі навчання дітей з дислексією, яка нарешті визнана реалією шкільної освіти.

Наразі в українському суспільстві є немало й інших гострих питань, які зумовили необхідність впровадження освітніх реформ. Проте потреба активного залучення всіх без винятку громадян, зокрема й тих, які мають особливі життєві й освітні потреби, до активного громадського життя, їхньої адаптації, соціалізації і гармонійного розвитку нарешті усвідомлена сьогодні українським суспільством. Вагомим результатом вважаємо визнання на всіх рівнях – від держави до педагога – актуальності інклюзивної освіти. Спираючись на матеріали звіту, поданого в резолюції 37/20 Ради з прав людини ООН, зазначимо, що під поняттям «інклюзія в освіті» розуміється система розширення можливостей особистості через: участь в освіті; забезпечення рівного доступу дітей з інвалідністю до загальноосвітніх шкіл; індивідуальні навчальні плани; забезпечення розумного присутування; доступність освітніх середовищ і матеріалів; надання адаптованих навчальних матеріалів, допоміжних пристроїв, інформаційно-комунікаційних технологій та підтримки [2]. До того ж освітня система України за останні 20 років уже набула певного досвіду організації спільного навчання всіх без винятку дітей, у тому числі й з особливими потребами. Сформовано й сучасну нормативно-законодавчу базу освіти дітей з особливими потребами, що ґрунтується на: Конституції України; законах України («Про освіту», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»); указах Президента України «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими можливостями»; постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»; листах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання» тощо. Проте, у більшості випадків інклюзії не йдеться про таке явище, як дислексія, адже формально (за зовнішнім виглядом чи тестами на інтелект) виявити її в дошкільному віці практично неможливо. Уповні пов'язані з нею проблеми проявляються в період навчання читанню. Отже, наявність дислексії в дитини і стає загрозливим фактором «нерівності» на освітньому старті, що в сукупності ґрунтованих на «викривленому» читанні супроводжуваних освітніх проблем і не дозволяє, на нашу думку, досягти заповітної мети – гармонійного розвитку особистості. На часі не лише визнання дислексії реалією сучасної шкільної освіти, а й оновлення відповідних знань педагогів стосовно цього аспекту професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У цілому проблеми інклюзивної освіти достатньо глибоко досліджено українськими науковцями, зокрема: про філософію інклюзивної освіти, її концептуальні аспекти йдеться в роботах І. Зязюна, В. Кременя, Н. Софій та ін.; проблеми інклюзивного навчання й особливості його впровадження в освітній простір також обрано тематикою значної низки досліджень (В. Бондар, Л. Даниленко, М. Деркач, Н. Дятленко, С. Єфімова, В. Засенко, Ю. Кавун, Н. Коломінський, А. Колупаєва, А. Мігалуш, П. Придатченко, Ю. Рибачук, М. Сварник, Г. Сіліна, Н. Слободянюк, Н. Софій, О. Таранченко, Н. Тимошенко, П. Троханіс та ін.); аналіз досвіду навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в інших країнах здійснено О. Іоновою, А. Колупаєвою, К. Кольченко, Г. Нікуліною, П. Таланчуком та ін.

Аналіз наукових праць, психолого-педагогічних і методичних матеріалів, власний досвід роботи з педагогами в системі післядипломної освіти зумовлюють висновок про те, що, незважаючи на ґрунтовні наукові дослідження в цій галузі, потребують уваги вкрай актуальні проблеми науково-методологічного супроводу інклюзивного навчання дітей у загальноосвітніх навчальних закладах в умовах інклюзивного освітнього простору, зокрема комплекс питань, пов'язаний із навчанням дітей з дислексією, що посилює актуальність дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Можна визначити протиріччя між освітньою політикою щодо інклюзивної освіти і безпосередньою практикою впровадження інклюзивної освіти в закладах освіти. Поштовх до активного розроблення і впровадження інклюзивної освіти в цілому здійснили батьки дітей з особливими потребами. Зазначене стосується й навчання дітей з дислексією, адже про їхні особливості в Україні недостатньо поінформовані як батьки, так і педагогічні працівники.

Метою нашої статті є висвітлення проблеми навчання дітей із дислексією як актуального аспекту професійної діяльності педагогічних працівників у закладах освіти, аналіз сприйняття цього нейролінгвістичного порушення освітянами та їхньої готовності працювати з такими учнями.

Дослідження проведено в рамках науково-дослідної теми кафедри філософії і освіти дорослих Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України «Теоретико-методичні засади трансформації професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломної освіти», яка виконується в межах науково-дослідної роботи ЦІПО «Трансформація професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету»

післядипломної освіти» (номер державної реєстрації НДР 0120U104637 від 30.10.2020).

Виклад основного матеріалу. Розлади навчання – медичний термін, який позначає нездатність людини засвоювати, зберігати або узагальнювати нову інформацію внаслідок недостатності або дефектів уваги, пам'яті, логічного мислення тощо. Вчені розрізняють декілька різновидів розладів навчання: дискалькулія; дислексія; дисорфографія; дисграфія. Найбільш поширеною вважають дислексію.

Виявлення й активне вивчення проблеми нездатності до успішного навчання при нормальному пізнавальній активності й загальному рівні розвитку інтелектуальних здібностей дитини почалося в Європі в кінці XIX ст. у зв'язку з уведенням масового шкільного навчання. Термін «дислексія» і визначення цієї специфічної патології як «нездатність до прочитання слова принагідно його побачити» були запропоновані німецьким офтальмологом Рудольфом Берліном в 1887 р. Першим тематичним дослідженням, присвяченим розладу формування навички читання в дитини з нормальним зором і інтелектом вважається стаття У. Прінгл Моргана «Вроджена словесна сліпота», опублікована в *British Medical Journal* в 1896 р. Наведений у статті опис клінічного випадку 14-річного підлітка з дислексією надзвичайно точно характеризує сутність цього розладу: «Він навчався в школі з 7 років, і було докладено величезних зусиль, щоб навчити його читати, але, незважаючи на це копітку і наполегливе навчання, він може лише з трудом вимовити склади одного слова ... Можу додати, що хлопчик світлий, із середнім інтелектом у розмові. У нього нормальні очі ... і в нього гарний зір. Учитель, який учив його протягом декількох років, каже, що він був би найрозумнішим хлопцем у школі, якби інструкції були повністю усні». Цю роботу вважають першим задокументованим випадком дитячої дислексії, яка фіксує характеристики, зазначені й у сучасних визначеннях розладу: серйозне утруднення

в навчанні читання при нормальному зорі, середньому інтелекті й адекватному навчанні [5].

Дислексія розвитку – це не тільки розлад, що охоплює вузьку проблему труднощів читання, вона пов'язана з багатьма когнітивними дефіцитами, які можуть фундаментально вплинути на функціонування людини в багатьох різних сферах – від навчання читання, письма та математики до самооцінки і соціальної адаптації.

Ута Фрїт висунула припущення, що феномен дислексії слід пояснювати на трьох рівнях – біологічному, когнітивному і поведінковому: визначення дислексії на одному рівні пояснення – біологічному, когнітивному або поведінковому – завжди призводить до парадоксу. Щоб повністю зрозуміти дислексію, нам необхідно об'єднати ці три рівні й розглянути вплив культурних чинників, які можуть погіршити або послабити стан. Всі згодні з тим, що дислексія – це розлад нервового розвитку з біологічною основою, який впливає на обробку мови з багатьма клінічними симптомами [3]. Учена підкреслює: важливо брати до уваги навколишній контекст (культурний, освітній і сімейний вплив), з одного боку, та індивідуальний контекст, з іншого (стать, особистість, мотивація, досвід, індивідуальні характеристики).

Аналіз моделі, представлені на Рис. 1, дозволяє стверджувати, що дислексію можна вивчати й описувати фахівцям різних галузей на трьох рівнях. Крім того, поведінковий рівень, тобто симптоми дислексії та її вплив на поведінку людини, є прямим наслідком когнітивного дефіциту, але цей рівень також змінюється іншими індивідуальними факторами (статтю, мотивацією, опірністю невдачам або стилями подолання стресу), а також факторами, пов'язаними з освітнім середовищем (ставлення до учнів із дислексією в школі і в навколишньому середовищі, ставлення батьків, а також, наприклад, специфіка орфографічної системи конкретної мови, якою ведеться навчання). Оскільки дислексія – це комунікативний розлад, то психолінгвістичні інтерпретації набувають особливої

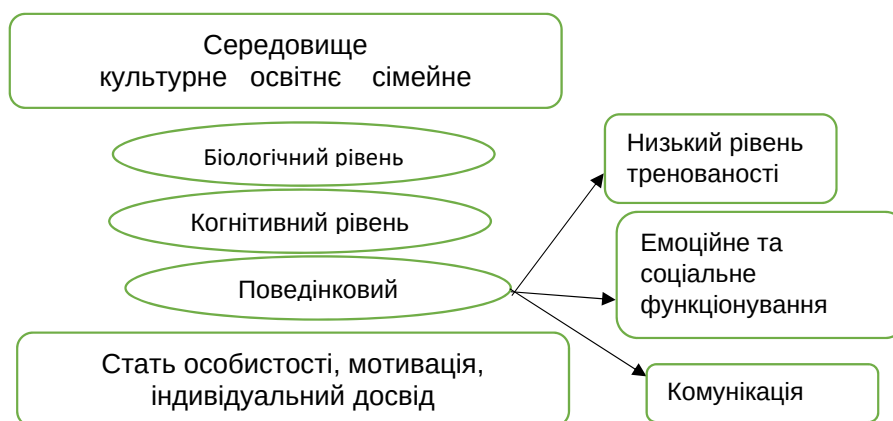


Рис. 1. Модель детермінант дислексії – авторська розробка Гражини Красовиц-Купіс подана аавторами статті у перекладі [4]

ваги при розгляді причин, симптомів і проблем, пов'язаних із функціонуванням людини з дислексією. До того ж дислексія виявляється в безлічі труднощів стосовно різних форм мовного спілкування, не враховуючи труднощів опанування письмової грамотності.

На практиці найчастіше виділяють три типи дислексії, виходячи з домінуючого розладу, що визначає її клінічну картину як критерій поділу:

- зорова дислексія, за якої в основному порушується зорове сприйняття і зорова пам'ять;
- слухова дислексія, в основі якої – порушення слухового сприйняття і слухової пам'яті, часто пов'язані з мовними розладами;
- інтеграційна дислексія розпізнається при розвитку функцій сприйняття у дітей-дислексиків у ізоляції і може навіть відповідати нормі їхнього віку, але процес інтеграції стимулів, що надходять в різні органи чуття, порушується.

Відомі досить багато причин, що зумовлюють дислексію розвитку. У різних дітей причини специфічних труднощів читання і письма можуть бути різними, але в тої ж самої дитини можуть бути кілька причин одночасно. Отже, йдеться про поліетіологію дислексії розвитку. Дослідження етіології дислексії ведуться особливо інтенсивно в американській науці. Вони стосуються, зокрема, структури головного мозку (цитоархітекτονіки кори головного мозку), біоелектричної активності мозку, функціонування імунної системи і гормонального балансу людського тіла, а також їхнього впливу на центральну нервову систему.

У науковій літературі з цієї теми представлені різні етіологічні концепції дислексії розвитку. Марта Богданович виділяє такі причини дислексії розвитку: генетичні, органічні, гормональні, уповільнене дозрівання центральної нервової системи, емоційні розлади [1].

Я. Заблоцький вказує на такі аспекти, що спричиняють дислексію: генетика, мікропошкодження центральної нервової системи, незнання базових технік читання та письма, порушення процесу літералізації, гормональні причини, емоційні розлади, порушення темпу і ритму розвитку [6].

Одним із найдавніших поглядів на етіологію дислексії є генетична концепція, яка вбачає причину дислексії в успадкуванні змін у центральній нервовій системі, що визначають основні труднощі читання і письма. Одним із перших дослідників, який помітив ці детермінанти, був С. Thomas. У 1905 р. ним опубліковано результати сімейного дослідження, у якому було виявлено шість осіб у двох поколіннях з симптомами дислексії.

Дослідження генетичної детермінанти дислексії тривають, оскільки механізм генетичної передачі цих розладів все ще залишається невідомим.

З метою дослідження ступеня обізнаності педагогічних працівників у проблемах інклюзивної освіти в цілому й, зокрема, у питаннях навчання

дітей з дислексією, нами було проведено опитування, у якому взяли участь педагогічні працівники закладів освіти м. Києва, Київської, Чернівецької, Харківської, Львівської, Луганської, Кіровоградської областей. Усього – 197 осіб.

На перше запитання: «Що таке дислексія?» повну відповідь дали лише 5 % респондентів, а 80 % не змогли дати визначення поняття.

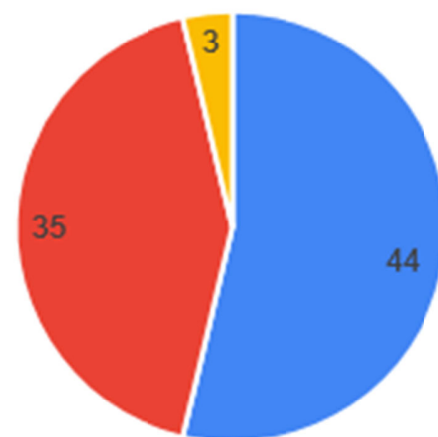
Що таке дислексія?



- Повна відповідь
- Неповна
- Немає

Відповідаючи на наступне запитання «Наскільки поширена дислексія серед населення?», 44 % респондентів зазначили, що кількість таких людей у межах 1–5 % населення, проте сучасні дослідження доводять, що 20 % населення є дислексиками і це становить 80–90 % від загалу людей із вадами в навчанні. Тобто, дислексія – найпоширеніший з усіх нервово-когнітивних розладів.

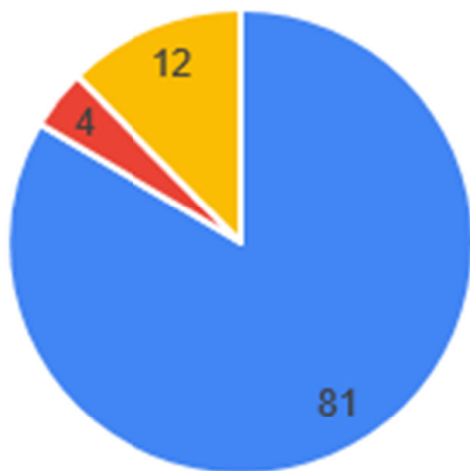
Наскільки поширена дислексія серед населення?



- 1-5%
- 20%
- 40%

На запитання: «Чи людина з дислексією має труднощі з навичками читання?» 81 % респондентів відповіли ствердно.

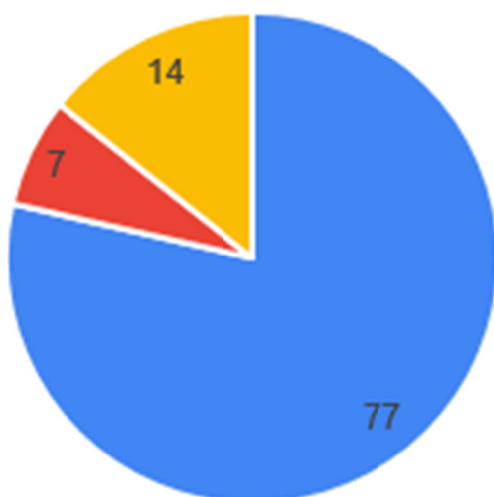
Чи людина з дислексією має труднощі з навичками читання?



■ Так ■ Ні ■ Не знаю

77 % опитуваних не знали, що дислексію неможливо «вилікувати» – це не хвороба, це вада розвитку на все життя. Але за раннього обстеження і грамотної вчасної діагностики, забезпечення відповідних цій проблемі освітніх і життєвих умов, люди з дислексією можуть бути дуже успішними учнями та високопрофесійними спеціалістами, отже успішними дорослими.

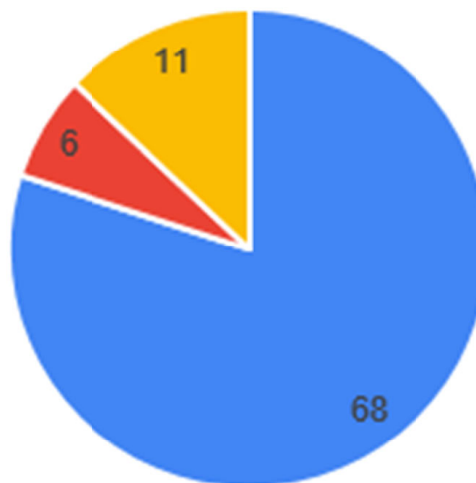
Чи можна вилікувати дислексію?



■ Так ■ Ні ■ Не знаю

На запитання: «Чи можуть учні з дислексією добре вчитися в школі?» 68 % педагогічних працівників відповіли «так».

Чи можуть учні з дислексією добре вчитися в школі?



■ Так ■ Ні ■ Не знаю

Важливо зазначити, що на сьогодні учні з дислексією в школі навчаються переважно погано, бо вчителі не усвідомлюють специфіки навчання дислектиків. Для того, щоб учні з дислексією отримували високі результати в навчанні, потрібно застосовувати спеціальні освітні стратегії. У багатьох випадках учні з дислексією, які гарно вчаться, були виявлені вчасно та отримали обґрунтовані фактичні втручання й пристосування в процесі навчання, наприклад, додатковий час на тести, що дозволило їм продемонструвати свої знання. Такі учні, як правило, мають високу мотивацію і надзвичайно наполегливо працюють.

На запитання про те, які стратегії та пристосування є найбільш корисними для дітей з дислексією в початковій та середній школі педагогічні працівники, що брали участь в опитуванні, практично не надали жодної конкретної професійно-педагогічної відповіді. Саме цей факт і актуалізував для нас важливість зазначеної проблеми.

Висновки. Отже, нами виявлено, що педагогічні працівники розуміють і відчувають недостатність фахових знань в аспекті інклюзивної освіти і мають суттєві прогалини стосовно навчання дітей із дислексією. Хоча наукове підґрунтя проблеми діагностування й навчання дислектиків активно формується в українському науково-освітньому просторі, до того ж маємо можливість опанування досягнень зарубіжних дослідників дислексії, проте можемо говорити лише про початковий етап

упровадження цих досягнень у практичну діяльність закладів освіти України. Важливим результатом дослідження вважаємо виявлену високу мотивацію, бо практично всі опитані педагоги готові оновити професійну компетентність. Задля задоволення виявленої потреби буде розроблено навчальні модулі для педагогічних працівників у різних сучасних форматах у рамках курсів підвищення кваліфікації, на спецкурсах, тренінгах, семінарах тощо. Важливою залишається проблема розроблення форм і методик комунікації педагога з батьками дітей-дислектиків з метою інформування про особливості навчання та умови досягнення дитиною бажаних освітніх результатів, вироблення спільних шляхів взаємодії на користь дитини, досягнення порозуміння в питаннях вихованості й загального розвитку. Отже, лише спільні дії держави, батьків, науковців і педагогів допоможуть дітям з особливими потребами стати успішними і щасливими.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Bogdanowicz M. (1995). O dysleksji czyli specyficznych trudnościach w czytaniu i pisaniu. Lublin : Wydawnictwo Popularnonaukowe Linea.
2. Empowering children with disabilities for the enjoyment of their human rights, including through inclusive education (2019) Present report, submitted pursuant to Human Rights Council resolution 37/20, the United Nations High Commissioner for Human Rights.
3. Frith, U. (1999). Paradoxes in the definition of dyslexia. *Dyslexia: An International Journal of Research and Practice* 5, 192–214.
4. Grażyna Krasowicz – Kupis Dysleksja rozwojowa jako zaburzenie komunikacji URL: <https://cloud8x.edupage.org/cloud?z%3AYbBLF1hugmfnOJma3A2f0htgije0VwJRSAL5Yodllb5RmNfFwHHgK2SqjO2JnE3u>
5. Morgan W. P. (1896). A case of congenital word blindness. *British Medical Journal*, 2, 1378. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2510936/pdf/brmedj08820-0014.pdf>
6. Zakrzewska B. (1996). *Trudności w czytaniu i pisaniu*. Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogi.